

Das Sächsisch-böhmische Spielzeuggebiet im mittleren Erzgebirge

Sasko-česká hračkářská oblast na území středního Krušnohoří

Das Sächsisch-böhmische Spielzeuggebiet

Spielwarenfabriken und Drechslerwerkstätten sind heute über das gesamte Erzgebirge und darüber hinaus zu finden. Eine großflächige Verbreitung dieses Gewerbe ergab sich jedoch erst im 20. Jahrhundert, wobei nach 1945 die gewachsene historische Wirtschaftsstruktur nur im sächsischen Gebirgstiel erhalten blieb. Zu Beginn des 19. Jahrhunderts jedoch scharten sich die mehr als 20 Spielzeugmachersiedlungen in einem kleinen Gebiet um die Verlegerorte der erzgebirgischen Spielwarenherstellung Grünhainichen, Seiffen, Olbernhau, Hora Svatě Kateřiny/ Katharinaberg sowie Litvinov/ Oberleutensdorf.

Sasko-česká hračkářská oblast

Továrny na výrobu hraček a soustružnické dílny dnes nacházíme na území celého Krušnohoří a také za jeho hranicemi. Ke značnému rozšíření této živnosti ale docházelo teprve ve 20. století, přičemž po roce 1945 tato historická hospodářská infrastruktura zůstala zachována jen na saské části Krušných hor. Na počátku 19. století bylo víc než 20 osad výrobců hraček soustředěno na malém území v okolí sídel nákladníků krušnohorské výroby hraček Grünhainichen, Seiffen, Olbernhau, Hora Svatě Kateřiny (Katharinaberg) a Litvínov (Oberleutensdorf).

Geschichte der Region

Die Pultscholle steigt bis 1244 m vom Norden her an, um dann auf 300 m nach Süden ins böhmische Becken abzufallen. Die Bezeichnung Erzgebirge ist seit 1589 anzunehmen. Im Jahre 965 bzw. 973 soll bereits der jüdische Reisende Ibrahim Ibn Jacub von Magdeburg kommend über die sogenannte „Alte Salzstraße“ in die böhmische Ebene gezogen sein. Erzvorkommen führten schließlich zur Erkundung, Urbarmachung und nachfolgenden Besiedelung. Zum entscheidenden ökonomischen Ersatz des niedergegangen Bergbaus wurde ab 1700 die Holzwarenfertigung.

Historie regionu

Pultová kra (deska) stoupá až do výšky 1244 m ze severu, aby pak na jižní straně klesla do 300 m.n.m. do české kotliny. Označení Krušné hory se pravděpodobně datuje do roku 1589. Židovský cestovatel Ibrahim Ibn Jakub již v roce 965 resp. 973 údajně putoval od Magdeburgu do české kotliny po tak zvané Staré solné stezce. Výskyt rud byl příčinou k jejich prozkoumání, k zúrodnění půdy a k následnému osídlení. Rozhodující ekonomickou činností, která nahradila upadající hornictví, byla od roku 1700 výroba předmětů ze dřeva.

Besiedlung des Kammgebietes

Unter Beteiligung von Zisterziensern setzte noch vor 1200 eine erste Erkundungsphase ein. Die strengen Naturbedingungen behinderten die landwirtschaftliche Kolonisierung im 12. bis 14. Jahrhundert. Selbst die parallel laufende montane Erschließung trug wenig dazu bei, die Kammregion bis in die höchsten Lagen zu besiedeln. Erste die zweite Kolonisierung bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts führte auf einem 130 Kilometer langen Gebirgsstreifen zur Gründung von Bergstädten, Dörfern und Siedlungen. Die Siedler waren aus den main-fränkischen und

thüringisch-hessischen Räumen. Bauerndörfer waren zum Teil in Hufen angelegt, bei denen sich hinter dem Haus die Felder in breiten Streifen bis zum Waldrand zogen. Bei bergmännisch geprägten Gründungen richtete sich die Lage der Häuser in der Regel nach den Fundgruben und den notwendigen Erzaufbereitungsanlagen. Bergflecken erscheinen deshalb ungeordneter. Eine Lehnsurkunde von 1324 belegt den Seiffener Zinnbergbau. Während das Kammgebiet und der Raum weiter bis Seiffen und Pfaffroda von Böhmen her kolonisiert wurde, ging die Besiedlung des anderen Gebirgsteils von Norden her aus.

Osídlení oblasti v hřebenové oblasti

První fáze prozkoumávání započala za účasti cisterciáků již před rokem 1200. Drsné přírodní podmínky byly překážkou zemědělské kolonizace v období od 12. do 14. století. Dokonce i paralelní rozvoj montánních aktivit málo přispěl k osídlení krušnohorského hřebene až do nejvyšších poloh. Teprve druhá vlna kolonizace na začátku 17. století vedla na horském pásu o délce 130 kilometrů k zakládání hornických měst, vesnic a osad. Osadníci pocházeli většinou z mainsko-franského a durynsko-hesenského území. Zčásti zakládali lesní lánové vesnice, kde se od zemědělských usedlostí táhly široké pásy polí až k okraji lesa. V případě obcí, které vznikaly v souvislosti s dobýváním nerostného bohatství, byly domy zpravidla umístěny v blízkosti těžních dolů a potřebných zařízení na úpravu rud. Uspořádání domů v těchto částech hor se proto zdá neurovnané. Lenní listina z roku 1324 dokládá existenci dobývání cínu v Seiffenu. Oblast hřebene Krušných hor a dál až do Seiffenu a Pfaffrody byla kolonizována směrem z Čech, jiná část hor byla osídlována od severu.

Wirtschaft und Kultur

Die wirtschaftliche Basis stand über Jahrhunderte in Verbindung mit dem Bergbau. Die Land- und die Waldwirtschaft flankierte, zumal stark von der familiären und lokalen Eigenversorgung bestimmt. Selbstverständlich wurde die gesamte Wirtschaftsstruktur durch die Vielfalt der Handwerke ergänzt. Diese Grundstruktur veränderte sich im 18. Jahrhundert stark. Entscheidende Impulse kamen aus dem Seiffener Raum, wo gravierende Verfallserscheinungen des Zinnbergbaus die Holzbearbeitung mehr und mehr zum bestimmenden Gewerbe werden ließen. Das Drechseln als ergiebige rationelle Technik stand in diesem Prozess im Mittelpunkt. Besonders das böhmische Erzgebirgsvorland und der nördliche Erzgebirgsraum hatten sich im Laufe der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts vehement industrialisiert und waren mittels Eisenbahn erschlossen. Die Wirtschaftskraft erstarkte mit der Elektrifizierung ab 1912. Das kulturelle Leben war im evangelisch-katholischen Grenzraum von vielfältigen kirchlichen Bindungen bestimmt. Darüber hinaus nahm nach 1870 die Vereins- und Brauchtumstätigkeit beständig zu. Ein neues Regional-, Mundart- und Traditionsbewusstsein (Weihnachten) bestimmte den Ausklang des 19. Jahrhunderts.

Hospodářství a kultura

Hospodářský základ existence tvořila po celá staletí hornická činnost. Zemědělství a lesní hospodářství flankýrovalo, zejména je silně určovalo rodinné a regionální vlastní zásobování. Hospodářskou strukturu samozřejmě doplňovala mnohotvárnost řemesel. K zásadní změně této základní struktury došlo v průběhu 18. století. Rozhodující impulzy přicházely ze seiffenské oblasti, kde se díky značnému úpadku těžby cínu zpracování dřeva stále více stávalo rozhodujícím řemeslem. Středem zájmu v tomto procesu byla výnosná a racionální technika soustružení. Zvláště v podhůří Krušných hor na české straně a v severní část Krušných hor došlo v průběhu 2. poloviny 19. století k významnému rozvoji průmyslu a k napojení na železniční síť. Ekonomická síla území se dále rozvinula elektrifikací od roku 1912. Kulturní život v evangelicko-katolickém příhraničí určovaly různé církevní vazby. Po roce 1870 navíc významně narůstá činnost spolků a vznikají tradice. Na konci 19. stol. vzniká nové povědomí týkající se regionu, nářečí a tradic (Vánoce).

Das 20. Jahrhundert

Mit der von der Kohleindustrie dominierten Industriestruktur sonderte sich das südliche böhmische Erzgebirge wirtschaftlich von der Umgebung ab. Das produzierende Handwerk behielt lediglich in der Gebirgsregion durch die Fertigung von Holzwaren seinen hohen Stellenwert, ergänzt durch

Kunstgewerbe und durch zeitgenössische Strömungen befördert. Neue Maschinen bis hin zu Halb- und Vollautomaten ermöglichten der Region internationale Wettbewerbsfähigkeit. Die aufkommende Sommerfrische, eine touristische Erschließung der Landschaft, die Aspekte der Erholung und des Sportes begründeten einen ergänzenden Wirtschaftsbereich. Traditionen, Kultur und Handel begleitete diesen Prozess. Regionale Sammlungen wurden öffentlich, z.B. 1928 das Heimatmuseum in Hora Svaté Kateřiny, oder 1936 die Werbeschau Seiffen, später 1953 das Seiffener Spielzeugmuseum, 1973 das Seiffener Freilichtmuseum. 1945 wurden große Teile der deutschen Bevölkerung aus den böhmischen Orten vertrieben. Die Fortsetzung der erzgebirgischen Spielzeugtradition erfolgte fast ausschließlich im sächsischen Teil. Die Nachbarschaft von tschechischen und sächsischen Erzgebirgern hatte in der Folgezeit unterschiedlichste politische Belastungen und Herausforderungen auszuhalten. Wirtschaftliche Kontakte in der engeren Region waren selten. Seit 1990 und nach der Aufhebung von Grenzkontrollen ergeben sich für eine festere, gemeinsame Entwicklung langfristige Chancen.

20. století

Jižní české Krušnohoří se svou dominující průmyslovou strukturou, danou těžbou uhlí, se hospodářsky oddělilo od svého okolí. Řemeslo si zachovalo velký význam pouze v horské oblasti, a sice výrobou předmětů ze dřeva, doplněnou o předměty umělecké hodnoty a za podpory dobových trendů. Nové stroje, jednalo se o poloautomatické a automatické, umožnily, aby region byl konkurenceschopný v mezinárodním měřítku. Narůstající zájem o letní pobyty v horách, turistické využití krajiny a aspekty rekreace a sportu byly důvodem pro rozvoj doplňkového hospodářského odvětví. Tradice, kultura a obchod tento proces doprovázely. Byly uveřejněny regionální sbírky, například roku 1928 vlastivědné muzeum v Hoře Sv. Kateřiny, průmyslová přehlídka v Seiffenu roku 1936 později, v roce 1953 seiffenské Muzeum hraček a v roce 1973 seiffenské Muzeum v přírodě. Po roce 1945 byla velká část německého obyvatelstva z českých obcí vysídlena. Krušnohorská hračkářská tradice pokračovala téměř výhradně v saské části Krušných hor. Sousedství českých a saských obyvatel tohoto území bylo v následující době vystaveno různým politickým zátěžím a výzvám. Hospodářské kontakty na užším území regionu byly vzácné. Od roku 1990 a po zrušení hraničních kontrol vznikají nové dlouhodobé příležitosti pro užší spolupráci.

Orte und Landschaften

Wie auf einem schrägen viereckigen Tuch, von Waldkirchen und Eppendorf im Nordwesten über Kühnhaide und Seiffen bis nach Jirkov/Görkau und Litvinov/Oberleutensdorf im Südosten, breitet sich das historische Spielzeugland aus. Auf einem schmalen Streifen lagen und liegen mehr als 40 Städte, Dörfer und Siedlungen. Dabei entwickelten einzelnen Regionen durchaus ihre spezifischen wirtschaftlichen und kulturellen Besonderheiten und verhelfen bis heute der Region zur kulturellen Vielfalt und Attraktivität.

Osady a krajiny

Historická země hraček se rozkládá na území připomínajícím kosý čtyřúhelník, od Waldkirchenu a Eppendorfu na severozápadě, přes Kühnhaide a Seiffen do Jirkova a Litvínova na jihovýchodě. Na úzkém pruhu území se nacházelo a nachází více než 40 měst, vesnic a sídel. Jednotlivé regiony rozvinuly své specifické hospodářské a kulturní zvláštnosti a jsou až do dnešních dnů základem kulturní rozmanitosti a atraktivity.

Das böhmische Kammgebiet

Das Erzgebirge mit seinen steilen Südhängen und das Kammgebiet waren lange Zeit nur schwach bevölkert. Die Lebensweise und Beschäftigung der Bewohner im Kammgebiet waren und sind durch die naturbedingten Gegebenheiten bestimmt. Die Ortsentstehung stand hier im Zusammenhang mit Erzbergbau, Landwirtschaft und Fuhrwesen. Neben der städtischen Gründung Hora Svaté Kateřiny (Katharinaberg) gab es mehrere kleine Siedlungsflecken. Zur Gemeinde Nová Ves v Horách gehörten beispielsweise die Ortsteile Lesná (Ladung) oder Mikulovice (Nickelsdorf). Hier und in weiteren Orten in der Umgebung von Kalek/Kallich verbreitete sich nach 1850 die Herstellung von Spielzeug. Im vergangenen halben Jahrhundert kam es im Kammgebiet zum

Untergang ganzer Siedlungsbereiche und deren Bausubstanz.

Česká hřebenová oblast

Krušné hory se svými strmými jižními svahy a hřebenovou oblastí byly po dlouhou dobu jen slabě osídleny. Styl života a zaměstnání obyvatel hřebenových oblastí určovaly a stále určují zdejší přírodní podmínky. Zdejší města vznikla v souvislosti s rozvojem těžby rud, zemědělstvím a povoznictvím. Vedle města Hora Sv. Kateřiny existovalo vícero menších sídelních území. K obci Nová Ves v Horách patřily například osady Lesná nebo Mikulovice. Zde i v dalších obcích v okolí Kalku se po roce 1850 rozšířila výroba hraček. V posledním půlstoletí v hřebenové oblasti zanikly celé sídelní oblasti včetně staveb.

Region Seiffen

Mit dem Grenzvertrag von Cheb/Eger 1459 wurden der Seiffener Winkel endgültig Sachsen zugeschlagen. In Nachfolge konfessioneller Gegensätze entstanden Exulantsiedlungen wie beispielsweise Deutschneudorf. Böhmisches und sächsisches Ortschaften liegen hier oft eng beieinander, so die Siedlungen Mníšek/Böhmisch Einsiedl und Deutscheinsiedel, Nová Ves v Horách/Gebirgsneudorf und Deutschneudorf. Mit Neugründungen wie Heidelberg (1656) und Oberseiffenbach (1665) erstarkte die Seiffener Region. Zugleich hat dieses Gebiet durch die Spezialisierung auf eine kleinteilige und zugleich hochproduktive und arbeitsteilig organisierte Holzwarenfertigung versucht, ihren bis ins 20. Jahrhundert hinein existierenden verkehrsmäßigen Nachteil auszugleichen. Mit der staatlich gestützten Fachausbildung (ab 1852) und durch die hohe Konzentration an innovativen Herstellern, wie etwa ab 1850 die Fabrik S. F. Fischer mit der weltweit ersten industriell geprägten Spielzeugfertigung, stellt die Region innerhalb des Spielzeuglandes bis heute ein entscheidendes wirtschaftlich-kulturelles Zentrum dar. In der Region Seiffen konzentriert sich die handwerkliche Fertigung und hat eine Handels- und Liefergenossenschaft mit überregionaler Bedeutung ihren Sitz.

Region Seiffen

Hraniční smlouvou uzavřenou v Chebu roku 1459 byl seiffenský „Winkel“ s konečnou platností přiřazen k Sasku. Následkem náboženských rozporů vznikla sídla exulantů jako například Deutschneudorf. České a saské obce zde jsou často velmi blízko u sebe, například Mníšek a Deutscheinsiedel, Nová Ves v Horách a Deutschneudorf. Seiffenský region posílilo založení nových obcí jako Heidelberg roku 1656 a Oberseiffenbach roku 1665. Nevýhodné dopravní napojení trvající až do 20. století se tato oblast snažila překonat specializací na rozmanitou a zároveň vysoce produktivní a dobře organizovanou výrobou dřevěných předmětů. Státem podpořeným odborným vzděláváním (od roku 1852) a vysokou koncentrací inovativních výrobců jako například od roku 1850 fabrikou S. F. Fischer s celosvětově první průmyslovou výrobou hraček je tento region v zemi hraček až do dnešních dnů rozhodujícím hospodářsko-kulturním centrem. V regionu Seiffenu se koncentruje řemeslná výroba a má zde sídlo obchodní a dodavatelské sdružení nadregionálního významu.

Das sächsische Erzgebirge

In der erzgebirgischen Spielzeugregion existieren verschiedene territoriale Schwerpunkte. Auf Grund der günstigen Verkehrslage entwickelte sich im 18. Jahrhundert beispielsweise Grünhainichen/ Waldkirchen zu frühen Handelszentren für die Spielwarenregion, mit Verbindungen weit über Dresden und Leipzig hinaus. Zu den bedeutsamen Zeugnissen gehören die hier um 1850 erschienenen ältesten handkolorierten Musterbücher des Erzgebirges (Waldkirchner Spielzeugmusterbuch). Nach 1850 wurden im Umland aus einstigen Bauerndörfern (beispielweise Eppendorf) wichtige Standorte der Spielwarenindustrie. Olbernhau, inmitten des oberen Spielwarengbietes, entwickelte sich innerhalb des 19. Jahrhundert zu einem aufstrebenden Knotenpunkt der Produktion und der internationalen Vermarktung. Einen Aufschwung im Regional- und Fernhandel brachte hier der Bahnanschluss 1875. Im benachbarten Rothental ermöglichten viele Wasserkraft betriebene Holzwaren- und Drechselbetriebe die Fertigung kleinformatiger Massenerzeugnisse, während Blumenau ab 1860 zum fortschrittlichen und leistungsfähigen

Standort für die Baukastenfertigung aufstieg. Marienberg und Umgebung - mit seiner industriellen Entwicklung - geriet zur Region wichtiger Großspielzeug-Produzenten (Fabrik Moritz Gottschalk um 1900) Das Städtchen Zöblitz (wie auch Olbernhau) beherbergte seit 1870 Hersteller von Kinderkochherden, Blechhausrat oder Puppenküchenartikeln.

Saské území Krušných hor

V krušnohorském regionu hraček existují různá teritoriální stěžejní oblasti. Z důvodu příhodné dopravní polohy se v 18. století rozvinuly například obce Grünhainichen/ Waldkirchen na obchodní centra pro hračkářský region a měly spojení daleko přesahující oblast Drážďan a Lipska. K významným svědkům patří zde kolem roku 1850 vydávané ručně kolorované vzorníky z Krušných hor (Waldkirchenský vzorník hraček). Po roce 1850 se v okolí z původních zemědělských vesnic (například Eppendorf) stala významná centra hračkářského průmyslu. Město Olbernhau uprostřed horní části hračkářského území se během 19. století rozvinulo na významný styčný bod výroby a mezinárodního obchodu. Rozkvět regionálního a dálkového obchodu přineslo napojení na železnici v roce 1875. V sousedním Rothenthalu umožňovala existence mnoha vodní silou poháněných soustružen a výroben dřevěných produktů výrobu maloformátových dílů (produktů) ve velkých sériích, přičemž Blumenau se od roku 1860 rozvíjelo v pokrokové a výkonné centrum výroby stavebnic. Marienberg a okolí – se svým průmyslovým vývojem – se stalo důležitým sídlem výrobců velkorozměrných hraček (továrna Moritz Gottschalk kolem roku 1900). Městečko Zöblitz (rovněž jako Olbernhau) bylo od roku 1870 sídlem výrobců dětských sporáků, plechového náčiní nebo vybavení pro kuchyně pro panenky.

Spielzeugherstellung

Das mittlere Erzgebirge ist seit dem 18. Jahrhundert zu einem wichtigen europäischen Zentrum des Holz- Drechselns und der Spielwaren-Fertigung geworden. Zu den regionalen Besonderheiten gehören das Spaltring- drechseln (Reifendrehen) sowie die Technologie des Massedrückens. Die Warenproduktion wurde seit 1850 auch vom bergmännischen, weihnachtlichen Brauchtum beeinflusst. Der sächsische Gebirgstheil mit dem Zentrum Seiffen ist noch heute von der Spielzeugfertigung und vom Kunsthandwerk geprägt.

Výroba hraček

Střední Krušnohoří se v průběhu 18. století stalo významným evropským centrem soustružení dřeva a výroby hraček. K regionálním zvláštnostem patří soustružení dřevěných prstenců a technologie mačkání figurek z hmoty. Výroba zboží byla od roku 1850 ovlivněna také hornickými vánočními zvyky. Saskou část Krušnohoří s centrem Seiffen ještě dnes určuje výroba hraček a umělecká řemesla.

Entwicklung der Spielzeugfertigung

Die Spielwarenfertigung entstand im sächsischen Erzgebirge als Ersatz- und Nachfolgeproduktion des daniedergegangenen Bergbaues, besonders früh in und um den Bergflecken Seiffen. Dabei stand das Drechseln als eine rationelle Technik seit dem 17. Jahrhundert im Mittelpunkt. Knöpfe, Feder- und Nadelbüchsen sowie andere hölzerne Hohlgefäße und Hausgeräte waren die ersten Drechslerwaren. Sie wurden bald in größeren Stückzahlen hergestellt und vertrieben. Handelsverbindungen, besonders mit Leipzig und Nürnberg, beförderten noch vor 1750 eine vielgestaltige, qualitätsvolle und exportorientierte Spielzeugherstellung. Mit der im Kammgebiet liegenden Ortschaft Kalek ist nach 1784 auch der Beginn von Holzdrechselei und Spielwarenfertigung im böhmischen Gebirgstheil verbunden. Als 1821 C.G.Krauss aus dem sächsischen Heidelberg nach Horní Litvínov kam, wurde hier ein Grundstein für eine sich ausweitende Spielwarenfertigung gelegt, die sich in vielen böhmischen Bergorten ausbreitete. Durch die Nähe zu Handelstraßen begünstigt entstanden ab 1732 Verlagshäuser in Grünhainichen und Waldkirchen – mit prachtvollen Musterbüchern. Seit 1788 unterhielt das Seiffener Unternehmen Hiemann enge Verbindung zu Nürnberg. Das zentral im Spielwarenggebiet liegende Olbernhau wurde durch den Bahnanschluß 1875 zum wichtigsten Verlegerort, für das böhmische Erzgebirge die Stadt Horní Litvínov (1844 C. A. Müller & Comp.)

Rozvoj výroby hraček

Výroba hraček vznikla v saské části Krušných hor jako náhradní a následná výroba po upadajícím hornictví, obzvláště brzy v Seiffenu a v jeho okolí. Soustružení coby racionální výrobní technika bylo středem zájmu od 17. století. Prvními vysoustruženými předměty byly knoflíky, krabičky pro pera a jehly, jiné dřevěné duté nádoby a domácí náčiní. Brzy byly vyráběny ve velkých sériích a prodávány. Obchodní vztahy zvláště do Lipska a Norimberku, podpořily již před rokem 1750 mnohotvárnou kvalitní a na export orientovanou výrobu hraček. Začátek soustružení a výroby hraček v české části pohoří je spojen po roce 1784 s obcí Kálek v hřebenové oblasti Krušných hor. Když C. G. Krauss roku 1821 přišel ze saského Heidelbergu do Horního Litvínova, byl zde položen základní kámen pro rozvíjející se výrobu hraček i v mnoha českých horských obcích. Díky své blízkosti k obchodním cestám vznikaly od roku 1732 domy nákladníků v Grünhainichenu a Waldkirchenu i s jejich honosnými vzorníky. Od roku 1788 udržoval seiffenský podnikatel Hiemann úzké vazby do Norimberku. V centru hračkářské oblasti ležící město Olbernhau se díky napojení na železniční síť roku 1875 stalo nejdůležitějším centrem nákladníků, pro českou část Krušnohoří jím byl Horní Litvínov (1844 C. A. Müller & Comp.).

Ausbildung und Spielzeugschulen

Die abnehmende Qualität (Absatzkrisen) machte Mitte des 19. Jh. eine handwerkliche und gestalterische Unterweisung notwendig. Bereits 1833 fand in Seiffen ein Zeichenunterricht statt. 1852 eröffnete hier die "Königliche Spezial-Gewerbeschule für Holzdreher zu Seiffen", zu deren Ausbildung das Zeichnen nach Gipsmodellen, Werkunterricht und Modellieren gehörten. Ein Unterricht im Drechseln folgte 1882. Eine Ausbildung in Sv. Hora Kateriny begann 1874. Der Schwerpunkt hier lag im Modellieren und in der Herstellung von Gegenständen aus Papiermasse. Nach Schließung setzte sich 1879 der Unterricht an der Spielzeuggewerbefachschule in Horni Litvinov fort. 1882 wurde daraus die "Fachschule für Spielwaren-Industrie in Oberleutensdorf", später die "K. und K. Fachmodellierschule für Keramik und verwandte Gewerbe" (Schließung 1916) Bereits 1874 erfolgte die Eröffnung einer Gewerbeschule in Grünhainichen (bis 1954), mit dem Schwerpunkt auf architektonische Formen und Malerei. In Sv. Hora Kateriny gelang es 1930 den Unterricht in staatlichen Lehrwerkstätten zu erneuern. Erst 1936 wurde auf Bestreben der Staatlichen Spielwarenschule Seiffen der Beruf des Spielwarenherstellers als Handwerks- und Lehrberuf anerkannt und eine komplexe dreijährige Berufsausbildung eingeführt. An allen diesen Einrichtungen wurden immer wieder auch innovative Muster für die serielle Fertigung der Hersteller entwickelt und damit Einfluss auf die künstlerische Entwicklung genommen. Bis heute ist der Beruf des Spielzeugmachers erlernbar, gegenwärtig an der Holzspielzeugmacher- und Drechslerschule in Seiffen.

Vzdělávání a hračkářské školy

Snižující se kvalita (odbytové krize) byly v polovině 19. století důvodem pro řemeslné a výtvarné vzdělávání. Již v roce 1833 se v Seiffenu vyučovalo kreslení. V roce 1852 byla založena „Královská odborná řemeslná škola pro soustružníky v Seiffenu“, vyučovalo se zde kreslení podle sádrových modelů, pracovní vyučování a modelování. Výuka soustružení byla založena roku 1882. V Hoře Sv. Kateřiny započalo odborné vzdělávání roku 1874. Stěžejním předmětem bylo modelování a výroba předmětů z papírové hmoty. Po jejím uzavření pokračovala výuka od roku 1879 na odborné řemeslné škole hračkářské v Horním Litvínově. Roku 1882 z ní vznikla „Odborná škola pro hračkářský průmysl v Horním Litvínově“, později to byla „C. a K. odborná škola modelářská pro keramický průmysl a příbuzná odvětví“ (uzavřena byla roku 1916). Již roku 1874 byla otevřena řemeslná škola v Grünhainichenu (do roku 1954), stěžejní význam měla výuka architektonického tvarování a malování. V Hoře Sv. Kateřiny se podařilo roku 1930 obnovit výuku ve státních dílnách. Teprve roku 1936 byl na popud Státní hračkářské školy v Seiffenu uznán a zaveden tříletý řemeslný a učební obor „výrobce hraček“. Při všech těchto zařízeních se stále také vyvíjely inovativní vzory pro sériovou výrobu výrobců a tak ovlivňovaly umělecký vývoj. Dodnes je možno se vyučit profesi výrobce hraček v současné době na Škole pro výrobce dřevěných hraček a soustružení v Seiffenu.

Erzeugnisse aus Holz

Früh verbreitet waren bewegliche und klingende Spieldinge, wie Klappern, Klimperkästchen, Fahrspiele sowie Lärm- und Musikinstrumente. Daneben hatte die Schachtelware mit ihren thematischen Sortimenten große Bedeutung. Kindgerecht und belehrend zugleich entsprachen die in Spanschachteln oder Kistchen verpackten Dockenfiguren, Fahrzeuge, reifengedrehten Tiere und variantenreichen Haus- und Baumformen ihrer Zeit. Im Verlagshaus ordneten ungezählte Hände nach einem genauen Lageplan oder der Vorlage des Musterbuches die Einzelteile sortimentsgerecht ein. Die verschiedensten Hersteller, meist nur auf ein Einzelprodukt spezialisiert, lieferten nach Forderung des Verlegers zu. Verwendung fanden vor allem die rationell herzustellenden Reifentiere. Die Reifendreherei (Spaltringtechnologie) erhöhte ab 1800 die Produktivität, Ausdruckskraft und Eigenständigkeit der erzgebirgischen Spielwarenerzeugung und trug maßgeblich dazu bei, dass erzgebirgische Holzspielwaren weltweit konkurrenzfähig wurden. Zum umfassenden Warenangebot gehörten Kegelspiele, Holzsoldaten, Burgen und Baukästen für das Knabenspiel ebenso wie detailreich gefüllte Puppenstuben und Kaufläden für das Mädchen. Durch Einfallsreichtum und Kreativität der Hersteller brachten nach 1900 vielgestaltige Miniaturspielwaren einen Aufschwung. Nach 1945 blieb das Spielzeughandwerk in dieser Prägung allein im sächsischen Gebirgstiel erhalten.

Výrobky ze dřeva

Brzy se rozšířily pohyblivé a znějící hračky jako klapačky, drnkací krabičky, pojízdny hry a hluk a hudbu vyluzující hudební nástroje. Velký význam mělo také krabicové zboží se svými tematickými sortimenty. Pro děti vhodné a zároveň poučné a do loubkových krabiček a bedniček zabalené dokoř figurky, vozidla, zvířata vyrobená ze soustružených prstenců a rozmanité tvary domů a stromů odpovídaly dané době. Nespočetně lidských rukou třídilo v domech nákladníků jednotlivé díly podle přesného plánu uložení nebo předlohy vzorníku podle sortimentů. Nejruznější výrobci, kteří se většinou specializovali na jediný produkt, tento dodávali podle potřeb nákladníkům. Uplatnění nalézaly především racionálním výrobním postupem zhotovená zvířata vyrobená ze soustružených prstenců. Tato technologie zvýšila od roku 1800 produktivitu, výrazovou sílu a samostatnost krušnohorské výroby hraček a výraznou měrou přispěla k tomu, že krušnohorské dřevěné hračky se staly celosvětově konkurenceschopné. K rozsáhlé nabídce zboží patřily hry v kuželky, dřevění vojáci, hrady a stavebnice pro chlapce, stejně jako detailně vybavené pokojíčky pro panenky a kupecké krámy pro děvčata. Díky nápaditosti a kreativitě výrobců se po roce 1900 rozvinuly rozmanité miniaturní hračky. Po roce 1945 se tato forma hračkářského řemesla zachovala pouze v saské části pohoří.

Erzeugnisse aus Pappmaché

Im Erzgebirge werden seit Anfang des 19. Jahrhunderts auch aus "Masse" gedruckte Spieldinge hergestellt. Während geschnitzte Figuren vergleichsweise teuer waren, konnten detailreich modellierte, wirklichkeitsnah bemalte Massefiguren ein preiswerter Ersatz sein. Ausgangspunkt ist modelliertes oder geschnittes Urmodell, von dem eine Drückform in Holz, Gips, Schwefel oder Blei gefertigt wird. Der Werkstoff baut auf Papiermaché auf. Beigemengt werden Roggenmehl, Schlemmkreide und Leim. Drücken, Entgraten und Bemalen gehören zur Arbeitsfolge. Die Technologie fand ihre Anwendung rund um Horní Litvínov und Sv. Hora Kateriny im Böhmisches, aber auch in der Seiffener Region, im Raum Waldkirchen und im Annaberger Gebiet. Um 1900 geht man von mehr als 50 Herstellern aus. Bedeutsam für das böhmische Erzgebirge war Johann Georg Hörnlein, der dort diese Technologie 1834 eingeführt hat. An den Spielzeug- und Fachgewerbeschulen beidseitig der Grenze gehörte die Technologie zur Ausbildung. Eine besondere Bedeutung erlangte Papiermaché im Bereich des erzgebirgischen Weihnachtsbrauchtums. Die praktische Bedeutung nahm nach 1945 stark ab. Heute finden sich im Sächsischen nur noch wenige Werkstätten, bei denen diese Technologie im Kunsthandwerk zum Einsatz kommt.

Výrobky z papírnaše

Od začátku 19. století se v Krušných horách vyrábí hračky mačkané z „hmoty“. Detailně vymodelované reality blízké malované figurky z hmoty mohly být cenově výhodnou náhradou za

srovnatelně dražší řezbované figurky. Výchozím bodem je vymodelovaný nebo řezbovaný model, podle něž se vyrobí forma ze dřeva, sádry, síry nebo olova. Materiál je založen na papírmaše, ke kterému se přidává žitná mouka, plavená křída a kliš. Pracovními kroky při výrobě je mačkání, odstranění otřepů a malování. Tato technologie se používala v okolí Horního Litvínova a Hory Sv. Kateřiny v české části, ale také v regionech Seiffen, Waldkirchen a Annaberg. Kolem roku 1900 pravděpodobně existovalo více než 50 výrobců používajících tuto technologii. Významnou osobností pro českou část Krušných hor byl Johann Georg Hörnlein, který zde tuto technologii roku 1834 zavedl. Na odborných hračkářských a řemeslných školách na obou stranách hranice byla tato technologie součástí výuky. Zvláštního významu docílilo papírmaše v oblasti krušnohorských vánočních zvyků. Po roce 1945 se ale její praktický význam podstatně snížil. Dnes již jen málo dílen v saské části využívá tuto technologii v uměleckém řemesle.

Diese Darstellung ist Teil des Projektes Vermittlung gemeinsamer historischer Werte der Volksbau- und Lebensweise sowie der Volkskunst im Erzgebirge - Raum Seiffen/ Lesná | Zprostředkování společných historických hodnot lidových staveb a životního stylu včetně lidového umění v krušnohorském regionu Seiffen/ Lesná // 2009-2011
... gefördert durch das Programm Ziel3 - podpořeno z programu Cíl3

Impressum: Diese Übersicht ist Bestandteil der Website www.spielzeugmuseum-seiffen.de// Redaktion & Fotos und Texte: Dr. Konrad Auerbach, Spielzeugmuseum// Anschrift: Erzgebirgisches Spielzeugmuseum Seiffen, Hauptstraße 73 - 09548 Seiffen - in der Trägerschaft der Gemeinde Seiffen// Telefon: (0049) (0) 37362 - 17019
eMail: info@spielzeugmuseum-seiffen.de// Internet: www.spielzeugmuseum-seiffen.de

Europäische Union. Europäischer Fonds für regionale Entwicklung: Investition in Ihre Zukunft / Evropská unie. Evropský fond pro regionální rozvoj: Investice do vaší budoucnosti

Ziel 3 | Cíl 3
Ahoj sousede. Hallo Nachbar.
2007-2013. www.ziel3-cil3.eu

